

РОЗДІЛ VI. ХРОНІКИ / РЕЦЕНЗІЇ Й АНОТАЦІЇ

Анатолій Загнітко
ORCID: 0000-0001-7398-6091

УДК 81-115'42'373.7:821.161.2-32
DOI: 10.31558/1815-3070.2025.49.12

МОВЛЕННЯ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА: БАГАТСТВО ТА РОЗМАЇТТЯ ХУДОЖНОСТІ

Рецензія на монографію: Грещук Василь, Грещук Валентина. Епітети, порівняння та фраземи в новелах Василя Стефаника. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2025. 176 с.

THE LANGUAGE OF VASYL STEFANYK: THE RICHNESS AND DIVERSITY OF ARTISTIC EXPRESSION

Review on the monograph: Hreshchuk, Vasyl, and Hreshchuk, Valentyna. Epithets, Comparisons, and Phrasemes in the Short Stories of Vasyl Stefanyk. Ivano-Frankivsk: Misto NV, 2025. 176.

Василь Стефаник належить до тих творчих постатей, чії згустки енергетики постійно притягують до себе нових і нових дослідників. Свого часу геніальний Іван Франко, аналізуючи майстерний почерк цього митця, резюмував: «Стефаник – це митець з Божої ласки». А далі йде пояснення, про те, що «Він досконало володіє формою і має подиву гідний смак у доборі своїх творчих засобів. Він уміє найпростішими засобами справити якнайбільші враження» (Франко 1982, с. 143), а «всі його твори насичені глибоким, зворушливим ліризмом, який зачіпає найглибші струни людського серця і першими ж реченнями відразу переносить читача в своєрідний душевний настрій» (Там само, с. 143). Водночас митець наголошує, що «у Стефаника нема ні сліду вишуканої пишномовності, фальшивої сентиментальності або риторичної штучності; його твори справляють враження народних пісень, в яких теж нема ніякої риторики, сентиментальності, тільки неприкрашене, голе, наївно зображене життя, – дійсність, часто сумна, але пройнята золотом найправдивішої поезії» (Там само, с. 143). Встановленню особливостей «найправдивішої поезії» художнього мовлення Василя Стефаника присвячена аналізована монографія Василя Грещука та Валентини Грещук. Як наголошено у загальних висновках, дослідження «розпочинає підготовку низки попередніх розвідок для створення фундаментальної синтетичної праці про мову й стиль Василя Стефаника» (с. 172), тому автори висловлюють чітке бачення розгортання студіювань, де «Предметом аналізу мають не поодинокі одиниці та явища, а корпуси відповідних лінгвостилістичних одиниць, а в межах низки – множини взаємопов'язаних між собою і взаємозумовлених одиниць, які становлять цілість» (с. 172). Такий акцент цілком природньо впливає із попередніх фундаментальних праць, де автором ідеї та організатором виконання був Василь Грещук. Тут потрібно згадати хоча б унікальне лексикографічне

дослідження «Гуцульська лексика та фраземіка в українській художній мові» (див.: Гуцульська лексика та фраземіка в українській художній мові. Словник: У 2-х т. / Відповідальний редактор Василь Грешук. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2019–2023. Т. 1. 584 с.; Т. 2. 468 с.; Додаток. Онімна лексика. 404 с.), що виконане на широкому фактичному матеріалі з послідовним обґрунтуванням зв'язків аналізованих одиниць та розкриттям їх семантичної специфіки. У рецензії на цей словник наголошено, що «До основних способів лексико-семантичної характеристики діалектного слова в рецензованому словнику необхідно віднести: 1) описове тлумачення значення з підведенням позначуваного поняття під найближче родове поняття з визначенням його видових, диференційних ознак: ДІДИЗНИНА Спадщина після смерті діда. Відколи найстарша його донька Анничка вкалічила, відтоді Параска дуже лоточить його. А то її верх у хаті, бо вона на дідизнині, а він лишень “на ґрунті”, мусить угоджати (Марко Черемшина. Більмо, т. 1, 96) (2019_{/1}: 289); 2) характеристика позначуваного поняття як частини певного цілого, певної сукупності з визначенням її істотних ознак: ЗАГОРОДА, паст. Огороджена ділянка на випасі для літнього утримування або ночівлі свійських тварин. Решта мішенників, що лишилися в стаї, то пішли в ліс: рубали там смерече, кололи воринє тай закладали кошери на вівці та городили загороди на маргу, аби вліті пастирі мали спокій з обгорожев кошерий (П. Шекерик Доників. Дідо Иванчік, 339) (2019_{/1}: 337); 3) відсилання до лексичного аналога літературної мови, абсолютно тотожного цьому слову за предметно-поняттєвою співвіднесеністю: ДІДИК 1. Дідусь. – Не бійтеся, дідику та й бабко, ек купити мені стрільбу, то я тоті карби вистрілею шо до лаби! (Марко Черемшина. Карби, т. 1, 34); 2. Бот. Жовтозілля звичайне (*Senecio vulgaris*). І сіно пахне конюшиною, деревієм, перстачем, пискавцем, дідиком, побородником, нечуйвітром і всіляким зелом, на яке ці гори багаті (С. Пушик. Карпатське)» (Загнітко 2021, с. 342). Усе це стало надійним підґрунтям формування ідеї та її реалізації в аналізованій монографії «Епітети, порівняння та фраземи в новелах Василя Стефаника», що відповідно до назви містить три основні розділи (с. 4–171), а також вступні зауваги «Замість передмови» (с. 3), узагальнено-висновкові тези «Замість післямови» (с. 172), список літератури (с. 173–174).

У розділі «Епітети в новелах Василя Стефаника» (с. 4–72) після короткого огляду низки праць, присвячених розгляду функційного навантаження епітетів у новелах Василя Стефаника, автори наголошують на тому, що в центрі їхньої уваги перебуває розгляд Стефаникових епітетів «з урахуванням семантико-тематичного групування слів на позначення означуваних реалій та розмежування загальномовних, діалектних, народно-поетичних та індивідуально-авторських епітетів» (с. 7), хоча цілком резонно зауважують про складність провести чітку межу такими різновидами.

Заявлене постає достатньою основою для розмежування чи здиференціювання аналізованих Стефаникових епітетів відповідно до семантико-тематичних груп найменувань тих реалій, явищ, предметів та ін., із якими вони вступають в активні синтагмальні зв'язки. У силу цього запропонований розгляд епітетів, що охоплюють розряди назв осіб-персонажів

за різними їх ознаками, найменувань частин тіла людини, назв одягу, найменувань рослин, назв тварин, найменувань їжі, локативних назв, темпоральних найменувань і под.

Оскільки кваліфікація особи пов'язана з її територіальними, соціальними, віковими, психоемоційними рисами, то і цей розряд епітетів постає найбільш наповненим. Ураховуючи значущість функційних виявів особи-персонажа в межах того чи того художнього твору, автори рецензованої монографії розпочинають студіювання епітетів із психоемоційних означально-прикметникових: а) загальнономовних: *бодьорий, веселий, радий, сердитий* і т. ін.; б) діалектних: *контетний* 'задоволений', *здурілий* 'безтямний', обмінений 'стурбований' та ін. Згодом запропонований аналіз епітетів, що виражають фізіологічний стан персонажа, з-поміж яких до загальнономовних зараховані: *голодний, глухий, заспаний, здоровий, безсильний, обезсилений* і под., а до діалектних віднесені: *горівчиний* 'який напідпитку, п'яний', *пожерливий* 'який не може наїстися', *жилавий* 'сильний, міцний' та ін.

Істотним є розгляд епітетів на кваліфікацію рис характеру персонажа, що увиразнюють ті чи ті внутрішні якості особи, де загальнономовні містять: *відважний, добрий, крикливий, напасний, працюючий* і под., а діалектні виявлювані такими: *напасний* 'причіпливий, задириливий', *в'їдливий* 'задириливий', *слухний* 'обов'язковий, слухняний' та ін. Автори з-поміж усіх виділених розрядів епітетів розглядають також і словосполучення епітети на зразок *ласий на розмову*. Логічно продовжений аналіз епітетів, які характеризують розумові здібності персонажа в позитивному і/чи негативному вимірі, пор., вирізнення загальнономовних: *вчений, мудрий, розумний, дурний* і діалектних: *штудерний* 'розумний, смітливий'. Окремо розглянуті також епітети, що увиразнюють загальний зовнішній вигляд персонажа, де запропоновані загальнономовні: *беззубий, згорблений, зібганий, сухий* та ін. і діалектні: *файний* 'красивий, вродливий', *зальопаний* 'задрипаний, хлоп'єнний 'статний' і под. одиниці.

Епітети, що пов'язані із зовнішньою кваліфікацією персонажа, віднесені до розрядів, які містять позначення кольору волосся, шкіри персонажа (*білявенький, білий, блідий, сірий* та ін.) або ж увиразнюють зріст особи: *дрібний, малий, маленький, найменший* і под. За твердженням авторів, «Окреме прикметниково-означальне поле формують епітети, які виражають вікові особливості персонажа» (с. 18), де пріоритетними постають *старий* і *молодий*, частотно ж домінує перший. Важливим постає виокремлення епітетів на визначення максимально високого ступеня вияву ознаки в характеристиці персонажа: *найліпший, найбільший, вічний* та діалектний *теменний*.

В окремі прикметниково-означальні поля виділені: 1) епітети – характеристики соціального статусу персонажа: *багатий, бідняцький, простий*; 2) епітети – кваліфікації свояцтва, родинності, спорідненості: *братний, чоловічий, чужий*; 3) епітети – ідентифікації нації, території, війська і под.: *буковинський, гусарський, домашній, козацький, московський, польський, сільський*.

Семантико-тематичний розряд епітетів щодо соматичних найменувань є менш репрезентативним та внутрішньо диференційований на епітети, що характеризують: 1) очі за кольором (*золотий, карий, темно-карий, синій*), за внутрішнім станом персонажа (*безпритомні, веселі, кам'яні, мертві, перестрашені*), за розміром, сухістю і/чи зволоженістю (*великі, мокрі, сухі*); 2) волосся (*волос, коса, діалектне кучер*) за кольором (*сивий, білий, чорний*), якістю (*пустий, буйний, патлатий, нечесаний, гарний, діалектизм мнєкий*); 3) руку (руки) за її зовнішнім виглядом (*грубий, сухий, товстий, сюди ж прилягають кольористичні лексеми: синій, чорний, а також – на позначення розміру: великий*) та за внутрішніми якостями цієї частини тіла персонажа (*закостенілий, веселий, тяжкий, залізний, діалектизм моцний*), окремо вирізнені логічні епітети до лексеми руку (руки): *лівий, правий, жіничний*; 4) ногу (ноги) за фізичним станом персонажа (*покалічений, посічений, поораний, діалектизми деревляний, кровавий*), за кольором (*чорний, синій, блискучий*); 5) голову за її інтелектуальними особливостями (*вчена, хлопська*), кольором волосся (*сива*), розміром (*маленька*), пошкодженням (*розбита*); 6) лице, обличчя персонажа за силою відображення його внутрішнього стану і/чи акумулюванням останнього із зовнішніми й іншими ознаками вияву (*смагляве, мізерне, застрашене, безрадне; діалектизм твар: помучена, пригноблена*), за прикметними зовнішніми ознаками особи (*зморщений, спечений, спалений вітром, покровавлений, синій*); 7) губи за кольором (*сині, червоні*), за фізичним станом персонажа (*спалені, сухі*); 8) язик за кольором (*білий, чорний*); 9) кості, кістки (переносне значення діалектизму *корса*), де епітети функційно спрямовані на відображення зовнішніх ознак персонажа через актуалізацією кольору (*білі*), розміру (*дрібонькі*), віку (*старі*), фізичного стану (*дрихлаві, розтресені*); 10) тіло (*туловище*) за тими чи тими оцінками щодо кольору персонажа (*цеглястий*), наявності на ньому одягу (*голий*), фізичного стану (*міцний, зболений, живий, гиркий*), його віку (*молодий*), моральності/аморальності (*брудний*).

Автори дослідження групують Стефаникові епітети як художні означення, синтагмально усталені з найменуваннями одягу, взуття, прикрас чи їх частин, за тими чи тими кольорами (*білий, біленький, синій, червоний, зелений, сивий, рудий* як досить поширені та *зелений, рудий, вогневий* – як мало вживані), за оздобленням (*писаний, вишиваний, гаптований, мережаний*), за зовнішнім виглядом (*гарний, діалектне файний, порьидний, найкращий, добрий, чистий, брудний, тоненький*), за вживаністю, зношеністю (*подертий, здрівілий*) та модусно-темпоральним виміром (*новий, старий, тогідний*). Цілком мотивованою постає й наявність логічних епітетів у цій семантико-тематичній групі: *жіночий, мамин, панський, колійницький, хлопський, парубоцький, шлюбний* та ін.

Щодо найменувань рослин, їх елементів, то досить поширеними є кольористичні епітети, з-поміж них – художні означення *білий, зелений*, до яких наближаються за ступенем використання епітети *червоний, синій, золотий, срібний, брудно-зелений, ясно-жовтий, жовто-брудний*, а фізіологічний стан рослин посилюють епітети на кшталт *підгнилий, спорохнявілий, сухий, зів'ялий*,

немолочений, розкопаний, марний, художні означення – епітети можуть також актуалізувати їх вік (*старий, молодий, осінній*), розмір (*маленький*). Постійно-логічну групу формують прикметники, що вияскравлюють родову, видову належність або ж локативну маркованість чи звичаєву застосовність (*вишневий, придорожній, ярий, весільний, купований, панський, осиковий*).

Для найменувань тварин, птахів, комах характерними є епітети на позначення їх кольору (*чорний, вороний, білий, білоголовий, червоний, зелений, мідяний*), внутрішніх якостей (*голодний, дурний, добрий, вірний, лютий, пришиблений, діалектизм перепуджений ‘переляканий’*), віку (*старий, молодий*), загального вигляду (*гарний, повний маленький, кострюбатий, діалектизми порьидний, красний*) та належності (*панцький, жидівський, сусідський* та діалектизм *пільний*).

Досить незначна кількість епітетів пов’язана з найменуваннями їжі, напоїв, де вони охоплюють наголошення на внутрішніх якостях їжі, певних напоїв: *сухий, легкий, солодкий, незабілений, густий, сирий, добрий, потужний, свіжий, черствий, неочищений* та діалектизм *помічний*, зрідка – за їх кольором (*білий, чорний* ← хліб, *червоний* ← яблуко), розміром (*великий*), фізичним станом (*недоїджений, накроєний*) та ін.

Назви простору здебільшого увиразнені кольороепітетами (*сивий, чорний, білий, синій, ясний, темний, зелений, жовтий*), актуалізаторами внутрішніх якостей тих чи тих локативних реалій (*свіжий, веселий, пустий, гідкий, дивний, розпроцесований, розжертний, зів’ялий, нечистий, замерзлий, студений, твердий, м’який, зораний, недороблений, битий, діалектизм невидінний*), їх належності і/чи закріпленості (*сільський, жидівський, панський, ставовий, сусідній, чужий, жіночий, маминий, магістратський, громадський, діалектні пільний, каменичний, песій*), розміру, обсягу (*великий, глибокий, довгий, широкий, безконечний, повний, вузький, безкрай, маленький, щонайвищий*) і досить рідко пов’язані з наголошенням часових вимірів (*старий, предвічний*), відстаней (*далекій, не далекий*), горизонтального розміщення (*долішній, дооколичний, правий, чистий*) і под.

Іменникові найменування часу містять епітети на позначення певних темпоральних фрагментів (*молодий, давній, теперішній, осінній, пізній, зимовий, вечірній, світошній, цілий*), їх внутрішніх якостей (*щасливий, лихий, прикрий, голодний, глухий, будний, багатий, ярий, добрий, медовий, найкращий, найбезпечніший, діалектні красний, файний*), тривалості (*довгий, малий*), кольорового виміру (*білий, ясний і темний* ← день, ніч). Незначну групу становлять епітети, що пов’язані з найменуваннями погодних явищ (*хмара, дощ, блискавка, мряка, вітер, іней, сніг*) та вияскравлюють їх певний колір (*чорний, синій, білий, сивий, сірий*), внутрішні якості (*студений, теплий, буйний, страшний, легкий, змерзлий, непорушний, пречистий*), темпоральні характеристики (*осінні й весняні* ← дощі). Для найменувань рідин (ймовірно, ширше – водойм, одиниць водного простору і под.) властивими є епітети якості (*гарячий, здоровий, студений, солений, чистий, різкий, гіркий, кєрєавий*) і/чи

кольору (*червоний, чорний, білий, голубий, блискучий*), ємности (*великий, широкий*), почасти – темпоральности, посесивности, локативности.

Численну множину становлять епітети до номінацій будівель, споруд (*хата, церква, монастир, стодола, склеп, буда*) та їх частин (*комора, вікно, піч, двері*, діалектизми *сая* ‘зала’, *стрих* ‘горище’), у якій вирізнявані зовнішні ознаки – оцінки (*страшний, облупаний, завалений, щонайгірший, голий, обдертий*); розміру (*малий, великий, низький*), заповнености і/чи незаповнености (*повний, порожній, пустий*), темпоральности (*новий, старий*), належності (*панський, наймицький, комедіантський, власний, наймлений*) та ін. Найменування знарядь ж праці марковані епітетами на увиразнення їх кольору (*червоний, білий, блискучий, чорний*), якості (*горлатий, мстивий*). Художні означення цієї групи епітетів ґрунтовані на кольорі знарядь праці (*червоний, білий, блискучий, чорний*), їх внутрішніх якостях (*горлатий, мстивий*), віці (*старий*), розмірі (*довший, малий*), вазі (*легенький*), оздобленні (*різьблений*) та матеріалі, з якого вони виготовлені (*дротиний, ремінний, мотузяний, яворовий*) та ін. Істотну вагу в новелістиці Василя Стефаника мають номінації хатнього начиння, предметів господарського побуту, а також назви тканин і виробів із неї, засобів освітлення, транспортних засобів, щодо яких функційно навантажені епітети на позначення розміру (*малий, великий, безконечний, високий, грубий*), кольору (*чорний, білий, сивий, червоний*), зовнішньої виразности (*писаний, заболочений, подертий, грубий, пороздираний*), якості (*м'якенький, твердий, тусклий, тонкий, рантуховий*), матеріалу виготовлення (*шкіряний, порцеляновий, золотий, сталевий, дубовий*), належності (*панський, громацький, жидівський*) та ін.

Номінації небесних тіл, небесної сфери (*сонце, небо, місяць, зоря, промінчик*, діалектизм *звізда*, *баня*) увиразнювані епітетами на позначення кольору (*синій, голубий, червоний, ясний, фосфоричний*), темпоральности (*весняний, вечірній, заходячий, вічний*), внутрішньої якості (*ласкавий, веселий, чистий, задубілий* та *святий* ← *сонце*). За твердженням Василя Грещука та Валентини Грещук, загальні номінації грошей та тих чи тих таких одиниць (*грейцар, феник*) мають нечисленну групу епітетів, що спрямовані на актуалізацію «за різними їх ознаками, зокрема, гроші *невеликі, хвалені, заслужені, пораховані, братні*, грейцар – *новенький, зламаний, заплісний*, а феник – *последний*» (с. 63). Не менш вагомими постають синтагмальні моделі іменникових лексем щодо їх інтенційної спромоги увиразнюватися різними епітетами, що умотивовано відповідними функційно-текстовими ситуаціями, пор. камінь → *твердий, тяжкий, великий, бездушний, блискучий* та ін., а також з'ясування напрямів епітетового увиразнення поодиноких найменувань предметних реалій чи абстрактних сутностей, опредметнених дій і станів, якостей. Системний погляд на функціонування епітетів у художньому мовленні Василя Стефаника умотивував авторський висновок про те, що «Найбільша мовна експресія властива індивідуально-авторським художнім означенням, а також епітетам-діалектизмам, які в говірковому мовленні можуть бути й загальноновживаними» (с. 71).

На самому початку другого розділу «Порівняння у новелах Василя Стефаника» (с. 73–131) автори наголошують: «Постає потреба послідовного системного дослідження компаративних сполук, вжитих у мові художніх текстів новеліста за їх різними ознаками, зокрема з погляду формальної структури порівнянь, виявлення типології суб'єктів і об'єктів художніх означень, їхнього емоційно-експресивного потенціалу тощо» (с. 74), що і є підґрунтям для концептуального розгляду порівнянь у новелістичних текстах митця. Основою формально-граматичного структурування порівнянь, у межах яких суб'єкт компаративного утворення порівнюваний з об'єктом, становлять сполучники: *як*, що інколи корелює в суб'єктному компоненті зі займенниками якісно-характеризаційного значення *такий, така, таке, такі* або прислівником *так*, а також складений сполучник *як коли би* (А в голові, *як коли би* цигани клеветали (Майстер) (с. 75)), діалектний *якби* (Верещала, *якби* з неї хто паси дер (Святий вечір) (с. 76)) ↔ *якби* з корелятами *такий / так*, а також сполучники (*так* ←) *мов, мов би, наче б*. Порівняння у формі орудного відмінка зазвичай виражене без сполучників (Золотою *стрілою* прорізую світляні висоти (Моє слово) (с. 77)), без сполучників також реалізують компаративну семантику метафоризовані конструкції, утворення з дієсловом *подобати*, а лексема *виглядати* передбачає сполучника *якби*, що в цьому разі є валентнозумовленим лівобічним елементом.

Детальною постає кваліфікація порівняльних структур за відповідними значеннєво-тематичними ознаками суб'єктно-об'єктного поєднання, з-поміж яких майже половину охоплюють порівняння зі суб'єктом порівняння – особою-персонажем та об'єктом – найрізноманітніші предмети, явища, властивості: *Хлоп, як звір*, мали-сте труду доста, заки вліз си до хати? (Злодій (с. 81)). Важливою є заувага про те, що «У низці порівнянь його суб'єктом є слова на позначеннях будівлі чи її частини. Зазвичай це *хата, хатчина: Подобала хатина* на якусь *закляту печеру з великою грішницею, що каралася від початку світа та до суду-віку каратися буде* (Сама саміська (с. 98)), до яких наближені порівняння зі суб'єктом – найменуванням рідини, зрідка тварини або рослини: <...> *бо стара кров, як старий гній*, ніц не родит; мені утрата, а тобі ніякого зиску (Сини (с. 99)); То, бувало, так *бігли* [воли], *як коні* (Засідання); Лиш вишневий *цвіт* із гробів *летів* за мною, *як коли би тим цвітом сестра і мама просили, а я не йшов* (Вечірня година (с. 100)). Окремі групи становлять порівняння зі суб'єктами – найменуваннями реалій небесної сфери (Лиш голубе *небо морщить*ся, *як голубе море* (Вечірня година) (с. 101)), назвами локацій (*село, лан, місто, горб, могила, нива, слід*), найменування їжі (*калач, солонина, хліб*), номінаціями знарядь праці (*борона, плуг, ланцюг*), найменуваннями зброї (*гармата, спис*), назвами водних об'єктів (*ріка*) та ін.

Запропоновано в дослідженні й розгляд порівнянь у новелістиці Василя Стефаника з погляду семантичного наповнення об'єкта порівняння, з-поміж яких досить частотними постають найменування осіб за спорідненістю (*мама, сестра, дитина, діти*), а також назвами осіб на зразок *дівка, дівчина, мужик, кат, злодій, велетень* або *баба, жінка, пані, арендар, шибеник, жебрак, грішник, жид*,

жидівка, каліка, хлопець, сирота, сестра, борець, циган, діалектні жовняр, збуї 'розбійник' у різних їх функційних чи характерологічних, статусних виявах. Уживаними є також порівняння з об'єктом – найменуваннями тварин (*пес, песик, сука, щеня, кінь, віл, вовк, ведмідь, звір, кіт, кітка, свиня, пацюк, миш, худобина*, діалектизм *кертиця* 'кріт') та частинами їх тіла (*Я можу працювати, бо маю моцні руки, як кінцьке копито* (Сон) (с. 108)); номінаціями птахів (*ворона (ворон), курка, куря, курятко, курочка, пава, каня, горобець, голуб, сойка, перепелиця, зозуля*, діалектне *бузьок* 'лелека'); назвами комах (*бджола, хрущик, мушка*), номінаціями риби, рака, діалектне *слимуз* 'слимак, равлик'; найменуваннями рослин, квітів, їх частин, насаджень (*дуба, верби, калини, гарбуза, листка, квіти, гвоздика, перекотиполе, льон, лоза, галузка, пшениця, дерево, ліс, гай*); назвами предметів хатнього, господарського призначення, знарядь праці за їх різними властивостями (*ланцюг, корито, сито, скатерть, ніж, скриня, полотно, дріт, коробка, довбня, коновка, шкіра, подушка, повісмо, сіть, невід, точило, сокира, жорна, чепець*, діалектні *згребло* 'скребниця', *сновавка* 'пристрій для звивання ниток', *пивка* 'м'яч', *дзитарок* 'годинник'); найменуваннями явищ природи у своїх функційних виявах номіновані словами (*вітер, буря, хмара, грім, сніг, лід*); назвами їжі (*колачик, мід, галушка*); номінаціями рідин та водних об'єктів за їх різними властивостями, ознаками (*вода, море, потоп, молоко, смола, кров, болото*, діалектні *бульбона* 'пропасть, глибоке місце у річці чи ставі', *керничка* 'криничка'); назвами будівель, споруд (*хата, дзвіниця, куча*); номінаціями одягу, головних уборів, прикрас (*хустина, намисто*); найменуваннями небесної сфери лише слова (*небо, сонце, зоря*); назвами металів (*золото, срібло, олово*) та ін. Об'єктами порівнянь зафіксовані й назви абстрактних сутностей (*сон, слово, молитва, забава, промінь, луна, горе, гадка, пропасть, краса, вік*, діалектні *слюб* 'шлюб', *трунок* 'пожива, живлення'). За спостереженнями Василя Грещука та Валентини Грещук, «найвищий ступінь образності властивий розгорнутим порівнянням, у яких об'єкт виражається складною описовою конструкцією, покликаною всебічно його охарактеризувати: *Та як часом якась долішня хвиля викарбутить великий камінь із води і покладе його на беріг, то той камінь стоїть на березі тяжкий і бездушний. Сонце лупає з нього черепочки давнього намулу і малює по нім маленькі фосфоричні звізди. Блимає той камінь мертвими блисками, відбитими від сходу і заходу сонця, і кам'яними очима своїми глядить на живу воду і сумує, що не гнітить його тягар води, як гнітив від віків. Глядить із берега на воду, як на утрачене щастя. Отак Іван дивився на людей, як той камінь на воду* (Камінний хрест)» (с. 129–130).

Третій розділ «Фраземи у новелах Василя Стефаника» (с. 132–171) охоплює дослідження функційного навантаження стійких мовних утворень у художньому мовленні митця з опертям на концептуальне тлумачення таких одиниць Мар'яном Демським, «згідно з якою фраземи за їхнім семантико-граматичним функціоналом прирівняно до частин мови, у межах яких виділяються семантичні групи» (с. 133). Останнє мотивувало диференціювання іменникових, прикметникових, займенникових, дієслівних (а в їх межах ті, що лінгвалізують людську діяльність, аспекти людських стосунків, динамічний аспект явищ

природи), прислівникових, вигуків. У рамках низки категорійно співвідносних фразем вирізнено відповідні семантичні групи. Так, з-поміж іменникових розмежовані фраземи, що позначають: 1) особу за її віком та пов'язаним із ним фізичним станом (*стара скрипка, стара коробка* 'стара жінка' *старий пес, старе дуло* 'старий чоловік', *старі пайташі* 'старі патлаті чоловіки', *білі коні* 'старі люди'), за інтелектуальними якостями (*розумна голова, мудра голова, вчена голова* 'розумна людина'), за спорідненістю та свояцтвом (*кров своя* 'діти', *пан жінці* 'чоловік', *сема кістка, семе коліно* 'людина, що перебуває в дуже віддалених родинних стосунках'), за її соціальним становищем і статусом (*помийник жидівський* 'слуга, наймит', *зарібний чоловік* 'людина, яка не має власного господарства і живе, наймаючись на різного роду роботи', *торба громацка* 'жебрачка', *голодники голодні* 'бідняки', *біленька кістка* 'знатна людина, пан'), за її характером поведінки, вдачею (*хлопенна дівка* 'міцна, дужа дівчина', *віл невмиваний* 'брудна, неохайна, несимпатична людина'), за внутрішніми або зовнішніми ознаками; 2) фраземи, що позначають власне-предмети; 3) фраземи, що позначають абстрактні поняття (*цілий вік, вік свій* 'все життя', *не далекі гони, гони короткі, гони не довгі* 'коротке життя', *тогда рай* 'життя, як у раю', *медовий місяць* 'перша пора подружнього життя; найкраща пора в чомусь', *покаяніє на увес світ, покаяніє на увес мир, на ці землі буде покаяніє, покаяніє людське* 'ганьба', *давні часи* 'минушина, старовина', *тісні роки* 'важкий час', *шо правда то не гріх* 'правда', *нема ради, нема відки* 'біда, скрута', *веймірь на всі люди, рейвах на ціле село* 'крик, гамір', *марне слово* 'погане, лайливе слово'), а також фраземи на позначення фізичного стану людини (*пушка того духу* 'немічність', *лежа гнила* 'стан хворої людини, який супроводжується пролежнями'), її віку (*стара голова, сивий волос* 'старість'), діяльність, праця, заробіток, достаток, а також взаємовідносини між людьми (*мій мозиль* 'праця, заробіток', *моя праця* 'заробіток, достаток', *якис трейцір* 'заробіток', *птаха не сіла би на хату, на хату птах би не сів* 'крик, вереск, сварка').

Прикметникові фраземи мають обмежений вияв у художньому мовленні Василя Стефаника, здебільшого називаючи інтелектуальні, розумові якості людини (*мати гаразд в голові, вістаріти розум, в голові рівно хиба, мньигкий на голову* 'дурний, немудрий', *сім розумів* 'дуже розумний, тямущий', *ні в п'ять, ні в десять* 'здивований', *як підстрілений* 'вражений, здивований', *лиш фоста на заді хибує* 'грішний', *з горівков собі не захожу* 'непитущий', *на все село* 'найкраща, дуже працюовита'), її характер і вдачу (*тверда на серце* 'відважна, не з лякливих', *хату догори ногами здоймати* 'бешкетний, пустотливий', *горит му в тих руках* 'спритний, меткий, вправний', *мньикий на сумліне, мати мнєку натуру* 'чуйний, добрий, співчутливий', *у пєтах постиває* 'дуже злий, безсердечний'), фізичний стан (*на тім боці* 'мертвий', *ледви тлінний* 'дуже втомлений', *нічо в роті не мав* 'голодний'), вік (*ще цицка коло рота не обісхла* 'зовсім молодий'). Поодинокі випадки використання властиві займенниковим фразеологічним одиницям (з *вашої кости і крові* 'свій', *ні цеї, ні тої; ба сеї, ба тої; дідька рогатого* 'що-небудь', *ані дзелень; шо сине за ніхтем; шо довкола мізинного пальця обмотати; чорта в зуби* 'нічого'), натомість дієслівні фраземи

є найчисленнішою групою. У центрі уваги перебувають фраземи, які лінгвалізують дії та процеси, джерелом яких є людина, з-поміж яких привернуто увагу до фразем, що лінгвалізують динамічні ознаки, які стосуються фізичного стану людини. До таких належать фразеологічні утворення, пов'язані з життєвим циклом людини: стійкі словосполучки на позначення події *перестати жити, завершити життєвий шлях (загубити душу; не ходити по світі; дух спустити; піти в далеку дорогу; піти від кого-небудь; Богові віддати душу; прийшла (прийде) смерть; сиру землю гризти (з'їсти); тут буде амінь; нема виходу; вже буде капут; уснути на місці; йти на смерть; вівернути ратиці; забирати си до дучі; та й на лаві)*, чи зі значенням 'умертвити, довести кого-небудь до смерті, повісити, повіситися' (*душу стратити; не тримати кого-небудь на світі; загнати в гріб; найти кому-небудь смерть; смерть долоню поклала на очі; вісадити на гилу (бантину); зачепити си на віки; був бим си затьи)*, семантикою 'вбити, позбавити життя' (*амінь зробити; взяти житє; вигнати на той світ; крутити в'язи*). До останніх прилягають фразеологічні одиниці зі значенням 'загинуті' (*буде з кого-небудь саме фалатє; най (бодай) кого-небудь шлях трафит*), завершальності поховального обряду (*покласти на лаву 'приготувати померлого до поховання'; запорпати у землю; землев припорпати; сирьитати у могилу 'поховати'*), екзистенційна ж сутність відбита в поодиноких стійких словосполучках (*ноги носити 'жити'; спендити вік 'прожити життя'; світа збавити 'знівечити, змарнувати життя'*), до яких прилягають одиниці на позначення фрагментів життя (*день трутити 'пережити, перебути день', нічку збавити 'перебути, провести ніч'*), фізичного стану персонажа (*взяти здоровє 'позбавити здоров'я', силу лишити (пустити) 'втратити здоров'я, фізичну енергію', найти лік 'вилікувати, оздоровити', кинути в дроці 'тремтіти, трястися', очі пролупити 'прокинутися', замкнути очі 'стулити повіки', їсти кулаки 'бути побитим'*), зв'язок такого стану з температурою повітря, холодом (*чипіти на снігу (морозі) 'мерзнути', дзвонити зубами 'труситися від холоду'*).

Фраземи, які лінгвалізують динамічні ознаки щодо психічного стану людини, охоплюючи позначення душевного стану, переживань, душевних страждань, мук, докорів совісті (*приходиться круто, приходити до крутого 'ставати важко (про стан морального пригнічення)', очі пішли у стовбір' 'нічого не розуміти', сумліне (сумління) н'є (точить) кого-небудь 'хтось страждає, мучиться, когось мучить совість', неспокій тре кого-небудь 'хтось переживає, страждає', кров (живцем) із серця капає 'страждати, тужити', як коли би камінь із серця впав 'полегшало на душі'*), почуття суму, туги, журби (*туск до серця брати, туск до голови припускати, туск напав 'сумувати, тужити'*), люті, гніву (*діставати їдь, очі кров'ю заходять 'розізлитися, розсердитися'*) та ін.

З-поміж фразем, які лінгвалізують людську діяльність, функційно навантаженими постають групи стійких словосполук на позначення фізичного впливу на суб'єкта – іншу людину (*'бити, побити, відлущувати' → місити обцасами, як у глину; списати шкіру синими рьидами, угріти кулаком межи очі; морснути по ніжках; дати в писок 'вдарити', кинути пальцем 'торкнути'*), найменування переміщення особи в просторі (*ходити на спацирок*

‘прогулюватися’, *віказати носа* ‘вийти куди-небудь’, *піти (іти) на зломану голову* ‘забиратися геть’). Істотною також постає семантична група фразем на позначення соціально-господарських дій (*кивати си з чим-небудь* ‘господарювати, хазяйнувати’, *покласти на ґрунт* ‘зробити господарем’, *кувати гроші* ‘отримувати гроші, не докладаючи зусиль’, *все з рук паде* ‘не ведеться, йде марно’, *вікликати на бубень* ‘скликати, запрошувати покупців’, *пускати на гиндель* ‘продавати, продати’, *ходити з торбов*; *пустити попід (чужі) плоти*; *піти попід чужі вугли кувати*; *шурувати попід чужі плоти*; *піти на жебри* ‘жебракувати, старцювати’). Окрему групу формують фраземи на позначення дій, пов’язаних із задоволенням, розвагою суб’єкта (*зробити бай* ‘влаштувати бал, розвагу’, *дзоркати кісточками докупи* ‘танцювати’), а деструктивні дії виражають стійкі словосполучення на кшталт *піти з димом*, *розсипати си на сажу* ‘згоріти’, *сісти маком* ‘розвалитися, розсипатися’, *піти за водою*, *піти під кінцікі копита*, *піти у нівець* ‘пропасти’, *прісцєти ґрунт* ‘втратити землю’. Досить наповненою постає група стійких утворень на найменування розумової діяльності суб’єкта-персонажа (*нютувати собі в голові* ‘роздумувати’, *в гадках стати* ‘задуматися’, *відібрати комусь розум* ‘позбавляти когось здатності нормально мислити або сприймати щось’, *не віходити комусь з голови* ‘пам’ятати’, *не вікинути з пам’нйти* ‘знати, пам’ятати’, *приходити до пам’яти* ‘опам’ятовуватися’, *приходять гадки* ‘думати, гадати’ *брати си навуки* ‘учитися’), його розумової діяльності (*питлювати язиком* ‘безперестанно говорити, базікати’, *перемолоти сто корців на днину* ‘базікати, пліткувати’, *гнути бандиги* ‘говорити нісенітниці, дурниці’, *городити ні цеї, ні тої* ‘розповідати нісенітниці’, *брати когось на екзамент* ‘допитувати, розпитувати когось’, *рот ба сеї, ба тої* ‘балакаємо’, *запер*) і под.

У межах фразем, які лінгвалізують різні аспекти людських стосунків, у художньому мовленні Василя Стефаника значущою постає група стійких одиниць на позначення піклування про когось, догляд за ким-небудь (*дути, як на рану (пінку)* ‘дуже опікуватися кимось, доглядати, оберігати’, *мати позір* ‘піклуватися, доглядати, дивитися за ким-небудь’, *кинути оком на когось* ‘зурочити’), насміхання (*брати (побирати) на сміх* ‘насміхатися з кого-небудь, кпити, кепкувати’, *не мати за нічо* ‘не поважати, насміхатися’), виявів чвар (*змішати з болотом* ‘вилаяти, висварити’, *шукати з ким-небудь гудза* ‘шукати причини для сварки’) і т. ін. Не менш функційно навантаженою постає група фразеологічних одиниць на позначення міжсуб’єктної залежності (*пити крови* ‘тяжко визискувати, експлуатувати кого-небудь’, *лупити (здирати) шкіру* ‘оббирати кого-небудь, визискувати, експлуатувати’, *запрьигати в ярем* ‘поневолювати, примушувати працювати на себе’, *ймити в руки* ‘захопити, підкорити, оволодіти’, *пороти без ножа* ‘мордувати, знущатися’, *робити збитки* ‘збиткуватися, знущатися з кого-небудь’, *зав’єзати сьвіт* ‘видати заміж’).

Як стверджують автори монографії, досить нечисленною є множина фразем, які лінгвалізують динамічний аспект явищ природи (*займати си на день* ‘світати’, *вечер ловив за очі* ‘смеркалося’ (с. 164)).

Адвербіальні фраземи в більшості співвідносні з означальними прислівниками (*нема як лица вказувати, лице лунає си, мати лице ‘соромно’, (лиш один) Бог знає, Бог вість ‘невідомо’, хоч би на вітер; за дурно, за пусто мають значення ‘даремно’, аж очи вилазять ‘надсадно, давлячись’, хоть би там не знати що ‘обов’язково’, із щирого серця ‘щиро’, ні в п’ять ні в десять ‘ніяково, незручно, не по собі’, нема що говорити ‘безперечно, без сумніву’, їхати з віскоком ‘охоче’, коміть-головою ‘шкереберть, не так, як потрібно’, потенькувало на души ‘тривожно’, або суда або туда ‘тим або іншим способом’*), інколи вказуючи на міру ознаки або ступінь її вияву (*що сине за ніхтем ‘зовсім, ніскільки’, що до лаби ‘повністю’, нема що на один зуб узвити ‘дуже мало’, аж очі відивити ‘дуже довго’, аж очи вилазили ‘дуже сильно’, що аж ‘дуже’*). Окремі фраземи корелюють із прислівниками часу (*ще кури не піяли ‘дуже рано, досвіта’, день і ніч ‘весь час’, день від дня ‘постійно’, на зорях ‘досвіта, вранці’, поки світа та сонця ‘вічно’, за одним заходом ‘у той самий час, водночас’*), місця (*на край світа ‘будь-куди, куди завгодно’, за світові води ‘дуже далеко’*).

На вираженні емоцій, експресії, побажань, вольових інтенцій спеціалізовані вигуківі фраземи (*та й вже! та й решта! та й по всім, най (пан) Бог сохранив! най Бог боронит від такого! а най мене Бог боронит!, най си діє Божя воля*), інколи вони відображають прокляття (*бодай тебе Бог скарав! бодай кого-небудь земля вікинула! бодай голову зломил! аби хтось не діждав вертати си до цієї хати!*).

Істотним є наголошення авторів дослідження про те, що «Основне підґрунтя фразем у новелах Василя Стефаника становлять покутські діалектні стійкі словосполучення». У заявленому твердженні відбита глибина осмислення великим Майстром народно-розмовної стихії рідного краю, умонтованість використовуваних стійких утворень у національно-когнітивний простір, усвідомлення фразем як згустків народного покваліфікування, номінування, характеризування та ін.

Аналізована монографія Василя Грещука та Валентини Грещук пропонує витончений аналіз мовленнєвого простору Василя Стефаника зі встановленням у ньому функційно-семантичного та комунікативного навантаження епітетів, порівнянь і фразем. Опрацьовано та послідовно застосовано новітню методику дослідження художнього тексту та запропоновано цілком аргументовані результати. Рецензоване дослідження є надзвичайно актуальним і важливим у сучасному просторі інноваційного прочитання уже відомих і знаних текстів. Своєю методологією та методичною основою рецензована монографія сприятиме формуванню та усталенню системно-цілісного дослідження художньої спадщини Василя Стефаника в різних аспектах, що особливо важливо в сучасних умовах.

Література

1. Загнітко, А. Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові. *Рец. на:* Словник: у 2-х т./ відповідальний редактор Василь Грещук. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2019–2020. Т. 1. 584. Т. 2. 468. *Славистика*. 2021. Кн. XXV. Вип. 1. С. 340–352. URL http://slavistickodrustvo.org.rs/pdf_dokumenti/Slavistika/SLAVISTIKA_XXV.pdf

- [Zahnitko, A. (2021). Hutsulska dialektna leksyka ta frazemika v ukrainskii khudozhnii movi. [Hutsul dialectal vocabulary and phraseology in the Ukrainian artistic language.]. Retsenziia na: Slovnyk: u 2-kh t./ vidpovidalnyi redaktor Vasyl Greshchuk. Ivano-Frankivsk: Misto NV, 2019 – 2020. T. 1. 584. T. 2. 468. *Slavystyka*. Kn. XXV. Vyp. 1. S. 340–352. (in Ukr.).]
2. Франко, І. Українська література [В:] Твори: В 50-ти т. Т. 33: Літературно-критичні праці (1982). Київ: Наукова думка, 1982. С. 142–143. URL <https://surl.li/qnkbvy>
[Franko, I. (1982). *Ukrainska literatura* [Ukrainian literature]. [V:] *Tvory: V 50-ty t. T. 33: Literaturno-krytychni pratsi* (1900–1902). Kyiv: Naukova dumka, 142–143 (in Ukr.).]